

**Євген Нахлік. ДОЛЯ – LOS – СУДЬБА:
ШЕВЧЕНКО І ПОЛЬСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ РОМАНТИКИ
Львів, 2003. – 568 с. – [Серія “Літературознавчі студії”. Вип. 8]**

Останніми роками на ниві української науки про літературу спостерігається певне пожвавлення. З'явилося кілька десятків цікавих розвідок з історії та теорії літератури, літературної критики, компаративістики. Дослідники цікавляться різноманітними темами, порушують актуальні проблеми. На цьому тлі значною подією можна вважати появу ґрунтовного дослідження відомого львівського вченого Євгена Нахліка з інтригуючою назвою: “Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики”. Назва ця обіцяє багато, і, що найприємніше, заглиблення у текст жодною мірою не розчарує читача.

Книга захоплює буквально з перших сторінок – складається враження стрімкого поринання у текст, як у морські глибини. Вочевидь, цьому сприяє неординарна структура монографії, адже автор з великого обсягу (568 с.) тільки перших п'ятнадцять сторінок присвячує окресленню основної проблеми, завданням праці та її меті, решта – це вільний необтяжений жодними загальноприйнятими правилами дискурс. Є. Нахлік свідомо не дотримується “жодної модної літературознавчої теорії та методології” (с. 9), а лише використовує їхні здобутки. Основним критерієм і відправним пунктом своїх досліджень учений вважає творчу індивідуальність письменника та творений ним текст “як незамінне джерело для зрозуміння особистості митця” (с. 10). На цій основі глибинної діалектичної єдності: – пояснити текст через автора, а автора трактувати через текст, Є. Нахлік окреслює коло письменників-романтиків, яких він уводить у поле своїх досліджень. Безсумнівно, у центрі цього кола – постать Тараса Шевченка, але не – “забронзованого”, а “творчої особистості з людським обличчям” (с. 10). Довкола нього з'являються інші поети того ж світового масштабу: Адам Міцкевич, Юліуш Словацький, Олександр Пушкін, Зигмунт Красінський, Михайл Лермонтов та ін.

Усі вони об'єднані кількома важливими чинниками: часом: епохою романтизму – бурхливою і буремною, емоційною й пристрасною, у центрі свого світогляду і світорозуміння якої стояли кардинальні світоглядні проблеми розуміння Бога, людської індивідуальності, свободи, долі, добра та зла тощо;

– приналежністю до споріднених (подекуди відносно) слов'янських літератур: української, польської та російської. “Відносність спорідненості” зумовлена різними шляхами та умовами, за яких розвивалися ці літератури, а також тим, які суто національні проблеми покликані були вирішувати в епоху романтизму. Так, одне з головних завдань польського романтизму – згуртування польського духу навколо ідеї державницького відродження батьківщини. Подібна мета ставила перед собою й українське письменство, яке одночасно виконувало важливу місію утвердження рідної мови та національної ідеї в якнайширших колах читачів. Російська література – єдина серед слов'янських, яка мала статус державницької, однак, загальні світоглядні проблеми епохи також були їй дуже близькими.

Саме у контексті **загальних світоглядних концепцій романтизму** розгортаються компаративістичні студії Євгена Нахліка, вибудовується його концепція висвітлення творчості Тараса Шевченка в оточенні рівноцінних йому величин світової культури.

Книга поділена на вісім розділів, кожний з яких присвячений певній проблемі або ставленню до неї слов'янських романтиків. Так, у першому розділі, який має назву

“І. РЕВОЛЮЦІОНІЗМ і/чи КОНСЕРВАТИЗМ? ІМПЕРІЯ і/чи СВОБОДА?”, показано, як ці проблеми **розкриваються** у творчості А.Міцкевича, О.Пушкіна, Т.Шевченка тощо. У четвертому ж розділі – “IV. ХАРАКТЕР ПІДХОДІВ та ОЦІНОК (ПРЯМОЛІНІЙНІСТЬ, НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ, АМБІВАЛЕНТНІСТЬ)” – Є.Нахлік визначає **ставлення** поетів до інститутів республіки та монархії з яскраво вираженою і характерною для романтизму модальністю.

Вражаюча блискуча обізнаність автора, його глибокі історичні знання, індивідуальний підхід до аналізу та інтерпретації творів дають змогу досліднику вільно поводитись з матеріалом, компонувати його так, що інколи це може й викликати певні застереження: у монографії подекуди нехтуються загальні принципи побудови наукового тексту: від конкретного до загального чи навпаки. Для прикладу розглянемо композицію п'ятого розділу – “V. “СКАНДАЛ ЗЛА” (ПРОБЛЕМА ТЕОДИЦЕЇ)”: автор не починає його з загальних пояснень питання (таких “загальних пояснень” практично не знайдемо в його праці), для авторської творчої манери Є.Нахліка характерним є інший прийом – “з моста й у воду”. Тому й п'ятий розділ він починає з підрозділу – “Міцкевичева парадигма та її вплив на Шевченка”, а далі – через порівняння підходів до теодицеї Шевченка й Словацького, через проблему зла у “Княжні”, автор пояснює екзистенціаль страждання як характерний вектор світогляду романтиків.

Загалом праця Є.Нахліка характеризується різноманітністю висвітлюваних проблем та різноплановістю підходів до їх вирішення. Це може бути одна проблема в окремо взятому творі (наприклад, “Проблема зла у “Княжні”, (с.320), окреме питання в одного автора – “Республіка й монархія в уявленнях Міцкевича” (с.235), загальна ідея в найширшому контексті – “Топос каяття. Екзистенційні запитання” (с.394) чи компаративістичне висвітлення також на різних рівнях: “Міцкевич у рецепції Шевченка (в контексті його ставлення до поляків)” (с.93), “Ставлення Шевченка, Пушкіна, Міцкевича, Словацького і Красінського до кріпаччини/панщини” (с.69).

Таким чином, маємо доволі унікальний випадок у сучасній науці – ця книга є не тільки глибоким дослідженням, а й зразком авторського підходу до обраного кола питань. Це той рідкісний випадок, коли наукові проблеми не заслоняють індивідуальності вченого, зі сторінок монографії постійно звучить його впізнаваний голос – у даному випадку високій, схвилюваний, з уривчастим ритмом.

Як фахівець з історії польської літератури та культури не можу не відзначити всебічні знання Є.Нахліка саме у цих сферах. Вражає і той факт, що дослідник не лише звертається до широко відомих творів А.Міцкевича, Ю.Словацького, З.Красінського, а й аналізує їхні маловідомі тексти. Принагідно хотілося б висловити кілька зауважень. Розглядаючи ставлення Ю.Словацького до революції, Є.Нахлік оминув такий твір польського романтика, як “Кордіан”. До цієї драми дослідник звертається в інших розділах праці, але саме у “Кордіані”, власне, у пролозі до твору, Ю.Словацький доволі докладно показав своє ставлення не тільки до революції як до збройного повстання, а й до її вождів. Питання революції, особистості, яка потенційно могла б керувати кардинальними змінами у суспільстві, проблема божественного начала нової візії християнізованого ідеального стану яскраво проглядається і через метафоричність поеми Ю.Словацького “Анхеллі”, яку автор, на жаль, також не розглядає.

Відповідь на питання “скандалу зла” виразно дане Ю.Словацьким у тому ж “Кордіані”, де автор актуалізує “восьмий день” створення світу, коли Бог нічого не робить, бо “заклав руку за руку”.

На мій погляд, дещо обійдений увагою й самобутній польський романтик Ц.К.Норвід. Так, його прізвище винесено у підзаголовок розділу “Дух Вічного Революціонера (Словацький) – органіцистичний еволюціонізм (Красінський, Норвід)” (с.27–34), хоча митець згадується там лише побіжно, і жоден з його творів не аналізується.

Стосовно образу Прометея, якого Є.Нахлік слушно вважає “знаковою постаттю” (с.56) романтизму, хотілося б додати, що у Ц.К.Норвіда є поетичний твір “Прометідіон” (“Promethidion”), тобто нащадок Прометея. Відомий польський літературознавець С.Ставицький інтерпретує назву цього твору так: “Назву (твору. – Л.П.), через відсутність у творі головного героя, слід трактувати як назву тексту: це – річ, породжена з духу Прометея, дитя Прометея. Належить також пам’ятати про можливість його стосунку до яскраво вираженої у “Прометідіоні” особи автора. У листі до Іоанни Кучинської у 1869 році Норвід писав: “Я походжу від внука Яфета, який був прикутий на вершині Казбека на Кавказі – від мого діда Прометея”¹. Тобто, сам Ц.К.Норвід повністю ототожнює себе з нащадком Прометея, відчув, очевидно, в собі певні характерні риси цієї постаті.

На мою думку, спірним є порівняння творчості Т.Шевченка та З.Красінського. Розглядаючи твори цих романтиків з компаративістичної точки зору, потрібно пам’ятати, що за своїм походженням, вихованням, світоглядом ці постаті – виразні антиподи. З.Красінський – аристократ, магнат, улюбленець долі, а Т.Шевченко – кріпак, якому довелося самому себе утверджувати в житті. Складається враження, що здійснюючи порівняльний аналіз таких різних постатей, автор дослідження знехтував поняттям “екзистенційного досвіду”, узятого ним за відправний пункт досліджень (с.11). Те, що Є.Нахлік представляє у розділі “Шевченко і Красінський: відмінності, аналогії, впливи” (с.116–120), є радше аналізом літературознавчої розвідки Я.Гординського “Т.Шевченко і Ж.Красінський” з 1917 р. На мою думку, тут знайдено оптимальний вихід із складної ситуації, при цьому сучасному читачеві презентована призабута та й важкодоступна праця українського вченого.

Неабияке задоволення отримає вимогливий читач (мовознавець, літературознавець, україніст, русист, славіст... філолог і не тільки...) й від розділу “VII. “ФІЛОСОФІЯ ТРАГІЗМУ”, де у контексті філософських (“екзистенційність топосу каяття”), мовознавчих (семантика слів *los*, *судьба*, *доля*), фольклористичних (українські народні уявлення про долю) категорій автор розкриває функціонування міфологеми *доля* у творчості романтиків.

Загалом, коло читачів, яких зацікавить дослідження Є.Нахліка, буде надзвичайно широким. Воно приверне увагу філолога-початківця, буде корисним для студентів, які пишуть курсові й дипломні роботи з питань романтизму, ним будуть зачитуватись й науковці, адже більшість концептуальних проблем, висвітлюваних у монографії, можуть бути розвинуті й далі – таким чином проявляє себе невичерпна світоглядність романтизму. Однак бажано, щоби той, хто візьметься за уважне студіювання тексту Є.Нахліка, знав польську мову або, принаймні, добре нею читав, адже цитати з текстів польських романтиків подаються в оригіналі без перекладу.

Думається, що монографія “Доля – Los – Судьба” буде належно оцінена й філологами-русистами, адже серед сучасних компаративістичних студій з українського та російського романтизму розвідки Є.Нахліка, безперечно, тримають пальму першості.

Автором книги опрацьована величезна кількість наукових праць і художніх текстів, і ця бібліографія також буде дуже корисною для подальших студій з історії, теорії літератури та компаративістики.

Оцінюючи працю Є.Нахліка загалом, треба ще раз підкреслити важливість появи такої монографії в українській науці про літературу. Глибокі знання автора, його захопаність у рідне поетичне слово й об’єктивність та неупередженість щодо інших літератур, вміле володіння науковим стилем з одночасною легкістю і доступністю викладу вилилися в оригінальне і цінне дослідження, яке значно збагатить нашу науку та стимулюватиме появу нових цікавих досліджень.

Людмила ПЕТРУХІНА

¹ Norwid Cyprian. Promethidion. Rzecz w dwóch dialogach z epilogiem. Kraków, 1997. S.62.